

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Мандебура Б.С., Шевченко О.М.

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

У статті виявлено та проаналізовано особливості прояву самоактуалізації в юнацькому віці. Серед вікових особливостей самоактуалізації в цьому віці виділяють: набуття понятійного рівня мислення, наявність певної зрілості механізмів центрального гальмування, наявність тенденції до саморозвитку в мотиваційній сфері. Рівень самоактуалізації юнаків залежить від індивідуально-психологічних особливостей особистості і таких соціальних факторів, як місце проживання, стать, а також етнічна приналежність. Крім того, охарактеризовано захисні механізми та їх вплив на особливості прояву самоактуалізації. До них належить: заперечення, раціоналізація, витіснення, проекція, ідентифікація, деперсоналізація, відчуження, заміщення, катарсис, сублімація.

Ключові слова: самоактуалізація, механізми захисту, юнацький вік, зрілість, креативність.

Постановка проблеми. Становлення і розвиток в сучасній психології традицій гуманістичного, особистісно-орієнтованого підходу ставлять в ряд актуальних науково-практичних завдань вивчення проблеми реалізації потенціалу особистості, яка є різностороннім та багаторівневим психологічним поняттям. Серед феноменів, що певним чином характеризують цю різносторонність, чільне місце займають особистісна самоактуалізація та захисні механізми психіки людини. Так, вивчення взаємозв'язків та взаємовпливів між цими психологічними феноменами є актуальною проблемою для сучасної науки, що об'єднує традиції психоаналітичного та гуманістичного підходу у психології та сприяє винайденню і виокремленню особливих людських ресурсів, що впливають на розвиток особистості в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі дослідженню проблеми самоактуалізації особистості присвячено роботи іменитих зарубіжних (А. Маслоу, Р. Мей, Г. Олпорт, К. Роджерс, В. Франкл) та вітчизняних (Б. Ананьєв, К. Абульханова-Славська, Л. Анциферова, І. Бех, Л. Божович, М. Боришевський, Б. Братусь, І. Булах, Г. Костюк, О. Леонтєв, С. Максименко, В. Роменць, С. Рубінштейн, Т. Титаренко та ін.) вчених. У центрі наукових доробків вказаних науковців знаходиться здорова творча особистість, метою якої є самоактуалізація (самореалізація). У свою чергу, висвітлення питання захисних механізмів людської психіки знайшло своє відображення у працях таких зарубіжних та вітчизняних вчених як: К. Абрахам, М. Балінт, В. Банціков, В. Бассін, В. Від, В. Воловик, Е. Джонс, Р. Зачеписцький, М. Кляйн, Г. Нунберг, В. Рожнов, В. Ротенберг, В. Ташликов, І. Тонконогий, О. Феніхель, Ш. Ференці, В. Франкл, А. Фройд, З. Фройд, К. Хорні, В. Цапкін, Р. Шпіц та ін. Позиція вказаних науковців детермінує психологічний захист особистості як відповідну форму поведінки, реакцію або дію людини на впливи зовнішнього та внутрішнього середовища.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наявність оригінального дослідницького матеріалу з напрямку проведеного дослідження.

Метою статті є теоретичний аналіз особливостей прояву самоактуалізації в юнацькому віці.

Для виконання сформульованої мети дослідження, нами були поставлені наступні **завдання**:

- виявити вікові особливості самоактуалізації в юнацькому віці;
- дослідити вплив захисних механізмів на особливості прояву самоактуалізації;

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміни в суспільному житті нашої держави висувають високі вимоги до особистості, її здатності максимально розкрити свої здібності і реалізувати їх на благо суспільства. Відповідно, пріоритетним завданням професійної освіти стає розвиток творчої, активної, ініціативної молоді з необхідними професійними компетенціями, здатної змінювати середовище і самозмінюватися (саморозвиватися, самоактуалізуватися) під впливом соціальних умов.

Д. Донцов і М. Донцова відзначають, що саме в студентські роки людина вирішує, в якій послідовності вона доклататиме свої здібності для реалізації себе у праці і в самому житті [1]. Однак, поряд зі зростанням очікувань соціуму щодо студентської молоді, посилюється соціальний інфантилізм серед юнацтва. Ці явища спонукають громадські інститути супроводжувати, інтенсифікувати процес дорослішання молоді людини та сприяти її самореалізації.

Відомо, що межі юнацького віку визначені 17–24 роками. Це час освоєння соціальних ролей, громадського і психологічного становлення особистості, коли динамічно розвивається свідомість, активізуються психічні процеси.

Соціальна ситуація характеризується вступом людини в самостійне життя, пошуком місця в суспільстві, професійним самовизначенням. Провідною виявляється навчально-професійна діяльність, яка сприяє розкриттю пізнавальних і професійних інтересів, професійно важливих якостей і здібностей. Новоутвореннями даного вікового періоду стають професійне і особистісне самовизначення, формування самосвідомості і наукового світогляду. Детермінантами психічних новоутворень є новий спосіб життя – навчання у вищому навчальному закладі, спілкування з викладачами – носіями професійного та наукового досвіду, а також зі студентами.

В умовах соціально-економічної нестабільності, відсутності професійного досвіду студенти відчують труднощі у виборі життєвих стратегій, пізнанні та засвоєнні норм дорослого життя.

Критеріями справжньої психічної зрілості особистості вважаються відкритість для досвіду, прийняття себе (К. Роджерс), здатність до самореалізації (А. Маслоу), творчість і відповідальність за вибір (В. Франкл), готовність до постійного поступального розвитку і подолання власних життєвих криз (Б. Лівехуд).

Ідея самоактуалізації є основою в гуманістичній психології (К. Гольдштейн, А. Маслоу, К. Роджерс та ін.). У вітчизняній психології вона знайшла продовження у концепції суб'єктності особистості (С. Рубінштейн, К. Абульханова-Славська, А. Брушлинський і ін.).

Під самоактуалізацією А. Маслоу розумів «повне використання талантів, здібностей, можливостей» [2, с. 187]. Сучасними дослідниками конкретизуються уявлення про самоактуалізацію, її структуру, проявах в різних періодах [3; 4].

Особливості самоактуалізації особистості в різні вікові періоди досліджували Е. Городілова, Е. Вахромов, Ю. Кузнецова, О. Лопатін.

Так Ю. Кузнецова вважає, що повноцінні акти самоактуалізації обумовлені набуттям понятійного рівня мислення, наявністю певної зрілості механізмів центрального гальмування, наявністю тенденції до саморозвитку в мотиваційній сфері [5].

О. Лопатін вивчав вікові особливості студентської молоді, схожі з ідеєю самоактуалізації, до яких він відносить інтерес до творчості, ускладнення структури комунікативної сфери, поглиблення соціальних зв'язків, потреба в приналежності до групи, освоєння гендерних та інших моделей соціальної взаємодії, особистісне і професійне самовизначення, розвиток самосвідомості [6].

На думку більшості дослідників, саме високий рівень креативності та гуманістичних цінностей є визначальними для самоактуалізації особистості (А. Маслоу, Д. Роджерс). Високий бал за шкалою «цінності» свідчить, що молодь розділяє цінності гуманістичної психології, які відповідають за суспільну спрямованість особистості в юнацькому віці, вєселя оптимізм, віру в моральні переконання майбутніх фахівців, так як відомо, що система цінностей служить орієнтиром поведінки, керівництвом до дій (Х. Ремшмідт). До того ж, саме в цей віковий період формуються ціннісні орієнтації, складається світогляд, усвідомлене «узагальнене, підсумкове відношення до життя» (С. Рубінштейн). Креативність розглядається А. Маслоу як «свіжість погляду, ефективність сприймання, глибина проникнення в суть речей, вона проявляється як одна з властивостей людської природи [7, с. 204]. Мабуть, юнацтво в силу віку і досвіду ще не втратило цю якість в процесі соціалізації. На думку К. Роджерса, основою здатності до творчості служить «почуття самоідентичності», яке передбачає вміння цінувати свою унікальну і неповторну особистість, не «соромитися її» – вільної особистості, здатної бути самою собою, чути власне «Я».

Я-концепція студентів продовжує збагачуватися в результаті освоєння різних ролей, спілкування, переживань і особистісних установок. Розвитку творчого мислення сприяє стимулювання прагнення до самостійного вибору цілей, завдань і засобів їх вирішення.

Реалізувати креативність допомагають активна життєва позиція, постійний особистісний ріст,

впевненість в собі, відкритість новому досвіду. Спонтанність поведінки залежить від довіри до навколишнього світу і впевненості в собі. А. Маслоу пов'язує спонтанність зі свободою, вважаючи їх головними в самовираженні життєвому виборі особистості. Відомо, що особистість в цей період відчуває ціннісно-сміслова криза. Молоді люди замислюються над життєвими цілями, ціннісними орієнтаціями і освоюють відповідні ролі й поведінку. В. Франкл вважав, що гіперрефлексія позитивно корелює з емоційними порушеннями і негативно – зі спонтанністю. Можливо, що особи даного віку в більшості своїй ще не досягли потрібного морального рівня (за Л. Колбергом) і в поведінці керуються нормами, принципами суспільства. У них не сформувався власний етичний кодекс, відмінний від загальноприйнятого [8, с. 194].

Студенти, які демонструють низький рівень спонтанності не досягли повної самоактуалізації. Це свідчить про те, що у них не завершений процес соціалізації. Для юнаків, як відомо, характерна спрямованість на майбутнє. Даний факт ілюструє незавершеність процесу самоактуалізації представників юнацького віку.

Представники сільської молоді розуміють себе, довіряють собі, самодостатні, доброзичливі, незалежні, природні в поведінці, тобто менш невротичні. Спілкуючись з живою природою, спостерігаючи за її різними проявами, зважаючи на них і приймаючи їх, вони також спокійно ставляться до виразів людської природи в собі та інших.

Для них важливі професійні цінності, активність, освіченість, тверда воля, чесність, ефективність у справах, самоконтроль, раціоналізм, незалежність, сміливість у відстоюванні своєї думки, для дівчат – сімейні цінності, громадське визнання, акуратність, життєрадісність, чесність, освіченість, охайність.

Незважаючи на велику кількість досліджень феноменів самоактуалізації та захисних механізмів особистості, саме вивченню їх взаємовпливів присвячено недостатньо уваги. Сьогодні більшість дослідників психологічного захисту враховуються як негативні, так і позитивні аспекти їх функціонування у взаємозв'язку з самоактуалізацією. Так, К. Гольдштейн вважає, що здоровим є лише той організм, у якому тенденція до самоактуалізації діє зсередини і який долає труднощі, що виникають при взаємодії із зовнішнім світом не на основі тривоги, а заради радості перемоги. Рушійною силою організму є прагнення повністю реалізувати здібності та можливості. Головна причина душевних хвороб, на його думку, полягає в тому, що людина не може самоактуалізуватися. Для хворого організму прагнення звільнитися від напруги є провідним. А для здорового, навпаки, полягає у створенні певного рівня напруги для забезпечення подальшої активності організму [7].

Саме тому, теза про те, що захисні механізми психіки здатні впливати на розвиток самоактуалізації, чи навпаки, має право на існування. Наприклад, С. Нартова-Бочавер підкреслює, що в зарубіжних і вітчизняних роботах останніх років поняття розвитку особистості вже не протиставляється адаптації, і це є історичним визнанням цілісності особистості та нерозривності

різних вимірів її самоактуалізації [4]. Тобто, немає протиріч в тому, що психологічний захист уможливило успішну самоактуалізацію.

Один із найвідоміших представників гуманістичної психології А. Маслоу, навпаки, вважав, що одним із чинників, який перешкоджає розвитку особистості, є саме внутрішні механізми захисту. Окрім класичних механізмів захисту, описаних в психоаналітичній парадигмі, він розглядає ще два типи захисту – комплекс Іони та десакаралізацію:

– «Комплекс Іони» – це відмова від спроб реалізації повноти власних здібностей. Такі люди надають перевагу безпеці, задовільняються середнім рівнем розвитку власних здібностей, бояться використовувати власні здібності у повній мірі, тому обирають цілі, які не вимагають багато досягнень. Цілі, які вимагають повноти власного розвитку, залучення усіх своїх можливостей, вони вважають небезпечними і відмовляються від них.

– Десакаралізація – це відмова ставитися до чогось з високим рівнем залученості та глибини. Від цього відбувається збіднення життя індивіда. Зокрема, певні символи (культурні, релігійні і т. п.) перестали мати для людей значущість, оскільки, втратили ту надихаючу, мотивуючу силу, яку надавали попереднім поколінням [2].

Одним з положень теорії Р. Плутчика є теза про те, що формування механізмів психологічного захисту відбувається поступово і на різних етапах онтогенезу з'являються різні захисти. Звідси виводиться відмінність між так званими «примітивними» захистами, які формуються на більш ранніх етапах розвитку, і більш «зрілими», що стосуються більш пізніх етапів. До найбільш примітивних захисних механізмів в теорії Р. Плутчика належать регресія, проєкція та заперечення. Такі ж механізми, як інтелектуалізація, компенсація, реактивне утворення з'являються на більш пізніх етапах розвитку, відповідають більш високим рівням розвитку особистості і сприяють вдалій самоактуалізації особистості [5].

У свою чергу В. Ротенберг, розглядаючи захисні механізми як необхідну «глибинну систему оборони» особистості, відзначав, що кінцевим результатом мотиваційного конфлікту за участю захистів може бути і творчий акт, а творчість є необхідним елементом пошукової активності, властивої особистості, яка самоактуалізується.

Наукові доробки В. Моросанової свідчать про те, що на шляху до самореалізації у самостійного суб'єкта переважають захисти, що дозволяють більш ефективно «гасити» внутрішньо-особистісні конфлікти, в той час як жорсткість програм, таких як надлишкова усвідомленість, наприклад, може перешкоджати зняттю напруги. При цьому автор також підкреслює конструктивну роль сублімації, яка при розвиненості планування дозволяє детальніше сприймати реальність і взаємодіяти з нею усвідомлено.

На думку А. Налчаджан, видатні творчі результати таких людей як Леонардо да Вінчі, І. Ньютона, А. Ейнштейна та ін. були обумовлені об'єднанням природної обдарованості та сублімації [9]. При відсутності творчої обдарованості соціально-ціннісний рівень активності особистості знижується. В свою чергу Л. Анциферова, посилячись на роботи зарубіжних психологів, розглядає в позитивному контексті захист заперечення, як психологічний бар'єр на шляху руйнівного проникнення трагедії у внутрішній світ людини, в її ціннісно-смыслову концептуальну систему. Заперечення дозволяє переробляти травмуючі ситуації малими частинами, поступово асимілюючи у смыслову сферу особистості [10]. Після асиміляції травмуючої події з'являється нова оцінка схожих подій і власних можливостей, збільшується простір особистого майбутнього в свідомості.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Становлення самоактуалізації на даному етапі онтогенезу має велике значення, оскільки співзвучне з основними новоутвореннями юнацького віку. Розвиток компонентів самоактуалізації носить індивідуальний характер, на неї впливають соціальний досвід індивідуума, гендерний чинник і внутрішньо особистісні детермінанти. На прояви самоактуалізації впливають захисні механізми психіки та стратегії подолання стресу. Вивчення особливостей самоактуалізації дозволить розробити програми тренінгів для груп особистісного розвитку з метою підвищення рівня самоактуалізації та вдосконалення окремих її параметрів. Застосування в навчальному процесі інтерактивних методів, розвиток дослідницьких навичок, креативності, ставлення до індивідуальності кожного студента як до цінності інтенсифікують процес дорослішання особистості студента.

Список літератури:

1. Абульханова К. О. Методологічне значення категорії суб'єкта для сучасної психології / К. О. Абульханова // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / за заг. ред. В. О. Татенка. – К.: Либідь, 2006. – С. 37–51.
2. Агафанов А. Ю. Человек как смысловая модель мира. Пролегомены к психологической теории смысла / Андрей Юрьевич Агафанов. – Самара: Изд. дом «Бахрах-М», 2000. – 336 с.
3. Анциферова Л. И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысление, преобразование ситуаций и психологическая защита / Л. И. Анциферова // Психологический журнал. – 1994. – Т. 15. – № 1. – С. 3–19.
4. Балл Г. А. Психологическое содержание личностной свободы: сущность и составляющие / Г. А. Балл // Психологический журнал. – 1997. Т. 18. – № 5. – С. 7–19.
5. Балл Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах) / Георгій Олександрович Балл. – К.; Рівне: Вид. Олег Зень, 2007. – 172 с.
6. Бассин Ф. Б. Проблема психологической защиты / Ф. Б. Бассин, М. К. Бурлакова, В. Н. Волков // Психологический журнал. – 1988. – Т. 9, № 3. – С. 78–86.
7. Бассин Ф. В. О силе «Я» и «психологической защите» / Ф. В. Бассин // Самосознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия / ред.-сост. Д. Я. Райгородский. – Самара: Изд. дом «Бахрах-М», 2008. – С. 3–11.
8. Бержере Ж. Психоаналитическая психопатология: теория и клиника / Жорж Бержере; пер. с фран. А. Ш. Тхостова. – Вып. 7. – М.: МГУ им. М. В. Ломоносова, 2001. – 400 с. – (Серия «Классический университетский учебник»).

9. Вахромов Е. Е. Психологические концепции развития человека: теория самоактуализации: учебн. пособие / Е. Е. Вахромов. – М.: Междун. пед. академия, 2001. – 162 с.
10. Горностай П. П. Психологія ролі воїса моралізації особистості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук: спец. 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи» / П. П. Горностай. – К., 2009. – 32 с.

Мандебура Б.С., Шевченко О.М.

Тернопольский национальный педагогический университет
имени Владимира Гнатюка

ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ САМОАКТУАЛИЗАЦИИ В ЮНОШЕСКОМ ВОЗРАСТЕ

Аннотация

В статье выявлены и проанализированы особенности проявления самоактуализации в юношеском возрасте. Среди возрастных особенностей самоактуализации в этом возрасте выделяют: приобретение понятийного уровня мышления, наличие определенной зрелости механизмов центрального торможения, наличие тенденции к саморазвитию в мотивационной сфере. Уровень самоактуализации юношей зависит от индивидуально-психологических особенностей личности и таких социальных факторов, как место проживания, пол, а так же этническая принадлежность. Кроме того, охарактеризованы защитные механизмы и их влияние на особенности проявления самоактуализации. К ним относятся: отрицание, рационализация, вытеснение, проекция, идентификация, деперсонализация, отчуждение, замещение, катарсис, сублимация.

Ключевые слова: самоактуализация, механизмы защиты, юношеский возраст, зрелость, креативность.

Mandebura B.S., Shevchenko O.M.

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

FEATURES OF THE PROCESS OF SELF-ATTALIZATION AT YOUTH BIRTH

Summary

The article identified and analyzed the characteristics of the manifestation of self-actualization in adolescence. Among the age peculiarities of self-actualization at this age are: the acquisition of the conceptual level of thinking, the presence of a particular maturity of the mechanisms of Central inhibition, the presence of a tendency to self-development in motivational sphere. The level of self-actualization of the young men depend on individual psychological characteristics of personality and such social factors as place of residence, gender, and ethnicity. Furthermore, the described protective mechanisms and their effect on particular manifestations of self-actualization. These include: denial, rationalization, displacement, projection, identification, depersonalization, alienation, displacement, catharsis, sublimation.

Keywords: self-actualization, protection mechanisms, adolescence, maturity, creativity.